

AZ ÁLTALÁNOS IRODALOM FOGALMA

SVETOZAR PETROVIĆ

A túlságosan elterjedt, közhasználatú szavakkal jelölt fogalmak általában szétfolyóak, nem eléggé körülhatároltak. Feltételezhetően ez lenne érvényes a francia *littérature générale*-ra is (illetve ennek megfelelőire más nyugat-európai nyelvekben: az angol *General Literature*, az olasz *letterature generale*, a spanyol *literatura general* esetében). A helyzet azonban az, hogy újabban e kifejezés többé-kevésbé ugyanazt a fogalmat fedi a különféle nyelvekben, sőt, ha visszapillantunk, azt is megállapíthatjuk, hogy a *littérature générale* fogalma a történelem — történelme — folyamán sem ment át olyan viharos változásokon, mint egyik-másik irodalomelméleti fogalom. Megállapítható továbbá, hogy — sok más irodalomelméleti terminussal ellentétben — e kifejezés napjainkban is meg tudja állni a helyét, és a jövőben valószínűleg tovább kristályosodik az általa jelölt fogalom.

Elemzés alá vett kifejezésünk a kritika szakszókészletének azon részéből való, amely rokonságot mutat a tudományok — elsősorban a társadalomtudomány — szókincsével. A kritika peremén létezett mindig, és sohasem kapta el a tényleges irodalmi folyamat sodrása. Más szavakkal: sohasem emelkedett az irodalmi köztény rangjára, nem vált az irodalmi hagyomány szerves részévé, legalábbis nem olyan értelemben, mint a *tragédia*, az *allegória* vagy az *utánzás*, illetve a *romantika*, a *szimbólum* vagy a *Weltliteratur*. Egyetlen elismertebb normatív poétika sem tanúsított különösebb megértést ez iránt a kifejezés iránt. Nem is vonható kétségbe: azok közé a terminusok közé tartozik, melyeket a kritikus is, az író, az alkotó is gondosan megkerül tevékenysége során, s amelyeket egyetlen irodalmi áramlat, mozgalom sem tűzött zászlajára.

Az általános irodalom (a francia *littérature générale*, illetve ennek megfelelői más nyelvekben) eredendően az irodalomtudomány, pontosabban az ún. akadémiai kritika fogalmkörébe tartozik. A tényleges, igazi kritika csak esetenként él vele, s általában a különféle áramlatokon túl, az azok fölött létező „általánosan értelmezett irodalmat” jelöli vele. Ez az alkalmoszerű használat azonban élesen elkülöníthető a másik, alább

vázolt sajátos szóhasználatától, s nem azonos az újságírásban, a könyvészetben és a könyvtárakban használatos, szintén az általános irodalom terminussal jelölt fogalommal sem. (A könyvészetben például a *General Literature*, illetve a *Généralités* egyrészt azokat a kiadványokat jelöli, amelyek nem sorolhatók sem a szépirodalmi, sem a tudományos alkotások közé, másrészt pedig az olvasóközönség szélesebb körének szánt műveket.)

Az irodalomkritika nyelvezetében az általános irodalom elliptikus terminus, amely az irodalom egy sajátos, akadémiai tanulmányozását jelöli: csak másodlagosan, feltételesen vonatkozik magára az irodalmi alkotásra, s akkor is csupán az általánosan értelmezett műalkotásokat jelöli.

A szóban forgó elliptikus kifejezés a kritika nyelvében kettős jelentéssel bír: egyrészt jelentheti az irodalom általános tanulmányozásával foglalkozó tudományt, azaz az általános irodalomtudományt (*General Study of Literature*, *allgemeine Literaturwissenschaft*), másrészt pedig az általános irodalomtörténetet (*General History of Literature*, *allgemeine Literaturgeschichte*). A jelentés e kettőssége a terminus jelentéskörének szűkítése esetén is érvényes.

Az első jelentéssel kapcsolatban mindjárt vizsgálódásunk elején rá kell mutatnunk e terminus használatának néhány — elsősorban a francia nyelvterületre jellemző — olyan sajátosságra, melyet mindmáig senki sem tanulmányozott alaposabban. Arról van szó ugyanis, hogy e jelentésben az általános irodalom az irodalom *általános* kérdéseinek (vagy — ahogyan a XIX. században értelmezték — az irodalom alapelveinek) a tanulmányozását jelenti az egyes irodalmi művek kritikus vizsgálatával szemben. Történelmileg az effajta tanulmányozás alapján az elképzelések szerint nem filozófiai, hanem empirikus megalapozottságú poétika állt: egy olyan poétika, melynek hatósugara sokkal nagyobb tanulmányozási területet ölelt fel, mint a hagyományos poétikáé. E szemlélet a XVIII. század végén még elevenen ható klasszikus poétikából, annak függvényeként fejlődött, de sokkal érettebb történelemszemlélettel rendelkezett.

Az így értelmezett általános irodalom közel áll az általános kritikának (*critique générale*, *General Criticism*) a XVIII. század végén (Rivarol, 1797), a XIX. században és elvéve manapság is használatos fogalmához. Egy régebbi keletű francia enciklopédia (G. Vapereau: *Dictionnaire universel des littératures*, Paris, 1876., 550.) a következőképpen határozza meg az általános kritikát: „Az általános kritika az irodalmi alkotótevékenység alapelveivel, a teremtő génusz, az ízlés, a stílus sajátosságaival és törvényszerűségeivel foglalkozik. A sajátos kritika ezzel szemben az egyes alkotások erejéit és fogyatékoságait taglalja.” Majd bölcsen hozzáteszi még, hogy a kritika e két faja „a sajátosságok ellenére sem különíthető el élesen egymástól”.

Az általános irodalom fentebb vázolt jelentése elég egyértelműen utal

az irodalomelméletre (*théorie de la littérature, illetve théorie littéraire*). Az irodalomelmélet kifejezést a XIX. század elején alkalmoszerűen, sőt egyik-másik esetben állandó terminusként már szinte minden nagyobb európai nyelv használja. Az orosz nyelvben (*teorija literatury*) és más szláv nyelvekben már régen használatos; az angolban (*theory of literature* vagy *literary theory*), valamint az olaszban (*teoria letteraria* vagy *teoria della letteratura*) és a spanyolban (*teoría literaria*) valamivel újabb keletű a használata. A két fogalom — az általános irodalom és az irodalomelmélet — azonban mégsem egyenlítődtől, s ma sem egyenlíthető ki egymással; a szűkebb értelemben vett általános irodalom — (*littérature générale, General Literature*) hagyományos vizsgálódási területe ugyanis némileg különbözik napjaink irodalomelméletének (*théorie de la littérature, Theory of Literature*) tanulmányozási körétől: az általános irodalom terminus jelentéséhez ugyanis, különösen a XIX. század második felében, bizonyos történelmi színezet és leíró jelleg társult. Ezzel magyarázható a zárt és koherens elméleti rendszerek iránti bizalmatlansága, ami egyben a hagyományos normatív poétika merevségével való kapcsolatára utal. Ilyen szempontból nem véletlen tehát az általános irodalomnak mint terminusnak az elliptikus jellege, s az ebből eredő homály a szűkebb értelemben vett általános irodalom fogalma körül.

Az általános irodalom fogalmának a meghatározása elképzelhető az *általános* és a *különös* olyan szembeállításán alapján is, amelyik végeredményben nem zárja ki az irodalom általános jellegű tanulmányozásának a lehetőségét. A. Guérard, valamint a két háború között felvirágzó összehasonlító irodalomtudomány hagyományain felnőtt irodalomtudósok többsége az általános irodalmat az összehasonlító irodalomtudománytól való különbözősége alapján határozta meg. Szerintük az általános irodalomnak mint tudománynak az összehasonlító irodalomtudománytól kell kölcsönöznie a módszereket, melyek segítségével a „különböző irodalmak közös vonásait, a téma, a forma, a műfaji sajátosságok, az ihlet terén jelentkező párhuzamokat, s az irodalomnak az egyetemes kultúrában, a civilizációban betöltött helyét tanulmányozza. A művészetfilozófia és a művészetpszichológia némileg másmilyennek látja az általános irodalom fogalmát, pontosabban nem az irodalomélellettel, hanem az esztétikával rokonítja.” (*Yearbook of Comparative and General Literature* VII, 1958., 5.; hasonló meghatározást ad B. Munteano is: *Littérature générale et histoire des idées*, Paris, 24—27. old.)

Az itt vázolt felfogások közös alapokon nyugszanak, meg kell azonban jegyezni, hogy az első esetben az általános szó „tágabb”, „általánosított” jelentésben szerepel, az utóbbiban pedig „közös”, illetve „elterjedt” jelentése van. A második meghatározás ezen túl valamiféle nemzetközi, illetve nemzetek feletti jelleget is sugalmaz. A „határokat átlépő” összehasonlító irodalommal szemben — Guérard szerint — az általános irodalom „elmosza a határokat”; nyilvánvaló azonban, hogy a határookra

— még a figyelembe nem vett határokra is — szükség van, mert nélkülük értelmét vesztené a definíció. A két felfogás rokonságban áll egymással a tanulmányozási kör és a háttér körülhatárolása tekintetében is, mivel a második meghatározás is sugalmaz elméleti jellegű vizsgálódásokat. Tisztán irodalomelméletéről azonban egyik esetben sem lehet szó. A fent vázolt felfogások lényege ugyanis nem abban van, hogy nem egy, hanem több irodalom vizsgálata alapján akarnak kialakítani valamiféle általános irodalomelméletet. A definíciók — úgy tűnik — a nemzetközi irodalom egyféle általános irodalomtörténetének a megalapozását szorgalmazzák.

Az összehasonlító irodalomtudomány iránt érdeklődő irodalomtörténészt elméleti kutatásai természetszerűen a nemzetek fölötti irodalom elméletének a tanulmányozása felé sodorják. Ilyen értelemben a második definíció csupán az első meghatározás részletezése és jelentésének szűkítése. A figyelmes vizsgálódás során az is kideríthető, milyen összefüggésben állnak a fenti definíciókban meghirdetett célok az általános irodalomtörténet megalkotására irányuló törekvésekkel.

Az elmúlt századok terminológiája azonban, érthető módon, könnyen tévútra vezethet bennünket. A *litteratura universalis*, illetve a *storia generale d'ogni letteratura* vagy az *allgemeine Literaturgeschichte* még a XIX. században is sok esetben egyszerűen az ember intellektuális vívmányai történelmének a tanulmányozásában, mi több, az emberi tudás általános tipologizálásában jelölte ki önmaga célját. A mai értelemben vett általános irodalomtörténet létrehozására irányuló törekvések azonban már a XVIII. századtól kezdve nyomon követhetők. Esetenként olyan eszmék is előtérbe kerültek, amelyek valamiféle „szigorúan deduktív módszerekkel élő elméletnek, a költészet általános-spekulatív elméletének a létrehozását” hirdették. Ez az elmélet „függetleníteni akarta magát a tér- és időbeli vonatkozásoktól”. (R. Wellek: „*The Rise of English Literary History*, 2nd ed., New York, 1966., 74.) A klasszicista irodalomtörténet nemigen tudott ellenállni az effajta kísértéseknek: a történetiséget nem egy esetben — kisebb vagy nagyobb mértékben — a művészet univerzális princípiumainak a függvényévé tette.

Megállapítható továbbá, hogy az általános irodalomtörténet megteremtését szorgalmazó XVIII. századi és XIX. század eleji törekvések túlnyomó többsége elsősorban elméleti megalapozású volt. Ilyen hozzáállást tükröz a mű megközelítési módja, az alkotások műfajok és műnemek szerinti osztályozása, az egyes műveknek a műfaj szentesített szabályai alapján történő értékelése, az illusztratív funkciók túlhangsúlyozása a belső tartalom rovására, valamint a spekulatív jelleg iránti felfokozott érdeklődés is. J. Andrès spanyol irodalomtörténésznek a XIX. században írt olasz nyelvű irodalomtörténetét — s a hozzá hasonló korabeli irodalomtörténeteket — az elméleti jelzőn túl legáltalában a *dogmatikus* jelzővel jellemezhetnénk, noha a szerző szándéka „az összirodalom filozófiai meg-

alapozottságú történetének” a megalkotása volt. Hasonló irodalomtörténetekre Franciaországban is akad példa (l. Népomucène Lemercier: *Cours analytique de la littérature générale*, I—IV., 1817.).

A XIX. század azonban lényegében már túlhaladta az általános irodalomtörténet ilyen értelmezését. Már az előromantika korában elhangzott a figyelmeztetés: „Értékelni csak összehasonlítás alapján szabad” (Mme de Staël). A múlt század irodalomtörténészei nem is kerülték az általánosításokat: az egyes irodalmakat gyakran hasonlították össze, sőt szembe is állították őket egymással. Az általános irodalom ettől kezdve nem a népek és nyelvek feletti irodalom történetének a tanulmányozását jelöli.

Közel fél évszázaddal ezelőtt P. Van Tieghem próbálkozott meg azzal, hogy az általános irodalom terminussal következetesen egyfajta általános irodalomtörténetet jelöljön (l. *La littérature comparée*, Paris, 1931., valamint a *Revue de synthèse historique*, 1920 —, a *Romanic Review* 1929 —, a *Bulletin of the International Committee of Historical Sciences* 1932-beli évfolyamában és a *Helicon* I. kötetében — 205—209. old. — megjelent tanulmányait.)

Van Tieghemnél az általános irodalom terminus valójában az általános irodalomtörténet (*histoire générale de la littérature*) rövidítése. Ennek az irodalomtörténetnek a célja szerinte „a különféle irodalmak közös vonásainak a tanulmányozása, valamiféle nemzetközi irodalomtörténet meg-alapozása (*histoire internationale des littératures*). Az általa javasolt jelentést sokan ismerték, és idézték ugyan, közhasználatúvá azonban nem vált még az összehasonlító irodalomtudományt művelők körében sem. Így a terminus Van Tieghem által használt jelentését — a kitartó népszerűsítés ellenére is — mindmáig csupán egyéni terminus — és jelentéshasználatnak tekintjük. Van Tieghem eszméjének hatása azonban sokkal nagyobb, mint első pillantásra hinnénk, s rányomta bélyegét az általános irodalom szinte mindegyik modern értelmezésére. Nem is csoda, hiszen definíciója bizonyos ponton érintkezik az általános irodalom minden eddig elemzett értelmezésével.

Van Tieghemnél az *általános a helyi jelleggel, a nemzetivel áll szemben*, ugyanúgy, mint a XVIII. és XIX. századbeli elméleti megalapozottságú általános irodalom esetében is. E szembenállás azonban az ő esetében egy szempontból külön jelentőséggel bír: régebben ugyanis a *nemzeti* fogalma kizárólag „földrajzi” és „néprajzi” vonatkozásaiban volt használatos, s egyfajta osztályozási alapelvként szerepelt, Van Tieghemnél viszont már nem csupán az osztályozás alapelve, hanem egyben a kritika létezésének alapfeltétele és az irodalomtörténeti szintézis egyetlen lehetséges végcélja.

Nem kétséges, hogy egy-egy nyelv vagy nemzet — különben kerek egésznek tekinthető történelme — teljesebbé és érthetőbbé válik, ha tágabb kontextusban, nemzetközi viszonylatokban szemléljük; érthető hát,

hogy a nemzeti irodalomtörténetek fejlődése már a XIX. század folyamán is részben az összehasonlító irodalomtudomány eredményeinek a függvényévé vált. Van Tieghem kora összehasonlító irodalomtudományának (*littérature comparée*) a vizsgálódási körét a műalkotások eredetének, a különböző nemzetiségű írók egymásra hatásának az elemzésében, az irodalmi hősök sorsának a nemzeti kereteket túllépő tanulmányozásában határozta meg. Az ilyen összehasonlító irodalomtudomány általában megmaradt a kettős összehasonlítás keretében, s inkább a nemzeti irodalomtörténet szerves részének, mintsem nemzetek fölötti irodalmat tanulmányozó diszciplinának tekintették. Van Tieghem elméletében benne foglaltatik — mindenekelőtt az általános irodalomnak a nemzetközi irodalomtörténet elméleteként való értelmezése révén — az *általános jelleg* és az *összehasonlítás* szembenállása, vagyis általános irodalma túlnövi a nemzeti irodalom határait, s egy nagyobb terület irodalmának a tanulmányozását tűzi ki célul: megvizsgálja a nemzetek közötti kölcsönhatások jellegét, foglalkozik az irodalmi áramlatokkal, egy-egy kor divatos irodalmi jelenségeivel, a formával, a konvenciókkal (pl. a petrarkizmussal, a romantikával, a szonettel, a pásztorénekekkel stb.). Tanulmányozza továbbá az olyan egyidejű jelenségeket (*simultanéités*) is, amelyeket az összehasonlító irodalomtudomány egyszerűen megkerül, mivel elszigetelt egyidejű jelenségeknek (*similitudes sans influences*), az egy-egy irodalmon belül létrejött azonos okok következményeinek tekinti őket (pl. a XVI. század végi manierizmus Spanyolországban, Olaszországban és Franciaországban).

Van Tieghem gondosan megvonja a határt az általános irodalom, az esztétika és az irodalmi jelenségek tanulmányozásával is foglalkozó művészetszociológia között. Általános irodalmában nem elsősorban a problémákra, hanem a történelmi körülményekre összpontosít, mindenkor melőzve a „minden irodalomra jellemző általános kérdéseknek” a tanulmányozását. Az általános és az egyetemes irodalom (*littérature universelle*) közötti különbségek meghatározása terén bizonyos következetlenségek észlelhetők, ezért Van Tieghemnek az általános irodalomról alkotott nézeteit követők általában egy-egy történelmi szempontból természetes egységet képező területen belül végzik kutatásaikat (pl. a görög—római irodalom, a keleti muzulmán irodalom, a modern nyugati irodalom stb.).

Van Tieghem általános irodalmába szervesen beépül Brunetièrnek az európai irodalmak általános történetéről alkotott felfogása, s felfedezhetők benne az európai irodalomtörténet (Europäische Literaturgeschichte) megteremtésére irányuló modern törekvések csírái is. Elméletének végérvényes fogyatékosága elsősorban az, hogy nem határozta meg a történelem fogalmához szervesen kapcsolódó nemzetekfölöttiséget. Van Tieghem általános irodalmának a tudományozási körén ténylegesen kívül reked a nyelvi korlátok fölött létező hagyományok által létrejött egységek tanulmányozása; nem ismeri el a hagyományok történelmileg koherens jellegét, noha e kategória sokkal többet ígér annál, amit a nemzeti irodalom kínál az álta-

lános irodalom számára. Viszont, talán éppen ennek köszönhetően, elmélete nem tartalmazza az újabb kori európai irodalomtörténetekre annyira jellemző kierőszakolt, kétes értékű általánosításokat; mivel azonban nem találta meg a nemzetekfölöttiség körülhatárolásához szükséges felsőbb fogalmat, elmélete megmarad a többé-kevésbé összefüggő irodalmi áramlatok és mozgalmak időrendi sorrendjének a tanulmányozása terén, s nélkülözi az általános irodalomtörténet létalapját képező tényleges összefüggéseket.

Van Tieghem elméletének alapján véve nem célja a történelmi folytonosság feltárása. Az ilyen jellegű vizsgálódások jó szolgálatot tehetnek egyeseknek, például azoknak, akik a modern európai irodalom történetének a megírását tűzik ki célul, sőt azoknak is, akiket az általános történelem egyéb vonatkozásai érdekelnek (pl. az eszmék történelme), nem szabad azonban szem elől téveszteni, hogy az általános irodalom szintjén történő szintézis elsődlegesen mindig szinkrón jellegű, s hogy a diakronikus szintézis csupán a nemzeti irodalmak szintjén lehetséges. Az általános irodalom alapjaiban ténylegesen a nemzetközi irodalmi folyamatok tanulmányozása áll — Van Tieghem nézete szerint képes is ennek az összetett folyamatnak a tanulmányozására —, s így lényege szerint minden más irodalomtörténet fölött létezik. Az az állítás sem látszik alaptalannak, hogy az effajta elmélet nem a különös, hanem az általános jelenségekre érzékeny, s hogy tanulmányozási területe nem történelmi, hanem általános elméleti kategóriákkal határolható körül. Ezt látszik igazolni Van Tieghemnek az a nézete is, hogy egy-egy alkotó esetében mellőzni kell az egyéni és a nemzeti vonások tanulmányozását (az ilyen nézet — úgy tűnik — az absztrakt irodalmi eszmék nemzetközi történelmének a tanulmányozását szorgalmazza). A fent vázoltak tükrében Van Tieghem elmélete az *elméleti megalapozottságú általános irodalomtörténetek* közé tartozik, s a dogmatikus irodalomtörténetektől való megkülönböztetés céljából — amint azt maga Van Tieghem is javasolta — a szintetikus jelzővel is elláthatjuk.

Az összehasonlító irodalomtörténet tanulmányozási területét egy alkalommal a következőképpen határozták meg: „A történelmi jellegből eredően a különös tények összefüggéseit vizsgálja, az összevetés pedig — a tények és viszonyok általános vonatkozásainak a tanulmányozása révén — elsődlegesen a genetikus viszonyok jelenléte vagy hiánya folytán létrejött ismétlődésekre összpontosít, s az irodalomtörténet nemzeti és nyelvi egységeit fölülről vizsgálja.” (J. Craig La Drière: *Comparative Literature I.*, Chapel Hill, 1959., 168.). Az általános irodalomról alkotott — fentebb vázolt — két elméletet az efféle történelmi általánosításokon túl elsősorban a tanulmányozási terület körülhatárolása és a módszerek kiválasztása terén érvényesülő elméleti megalapozottsággal jellemezhetnénk.

A fentiek alapján nyilvánvaló, hogy az általános irodalom fogalmát egyrészt történelmi, másrészt elméleti tényezők határozzák meg, meg kell

azonban azt is jegyezni, hogy az általános irodalom fentebb elemzett főbb jelentéseiben (s az itt nem elemzett mellékjelentésekben is) rendkívül szoros összefüggésben áll egymással az elméleti jelleg és a történetiség. Azok, akik elfogadták és használják ezt a terminust, vagy irodalomtörténeti színezetű elméletként vagy elméleti színezetű irodalomtörténetként értelmezik.

Manapság általában véve mintha kerülnék ennek a terminusnak a használatát, s ha használják is, rendszerint régebbi keletű tudományos munkákra vonatkoztatják. A múltban hozzátapadt különleges mellékjelentések — úgy tűnik — megnehezítették a jelenlegi körülmények között való érvényesülését, az ellentétekre, szembenállásokra épített régebbi meghatározások pedig elveszítették időszerűségüket, mivel a bennük foglalt terminusok egyikének-másikának — például az összehasonlító irodalomtudománynak — az idők folyamán megváltozott a jelentése. Időről időre akadtak olyanok (például R. Wellek és néhány szovjet tudós), akik megpróbálták kiiktatni az általános irodalmat az irodalmi terminológiából arra hivatkozva, hogy az általános irodalom és az összehasonlító irodalomtudomány Van Tieghem által való éles elkülönítése fölöttébb mesterkéltséget és tarthatatlan. A szovjet tudósok például egyaránt elvetették az *obszja literaturát* és az *obsze literaturevegyeniját* is, Wellek viszont csak az általános irodalmat marasztalta el, az összehasonlító irodalomtudománnyal pedig „a nemzeti irodalmak határait túllépő” diszciplínát jelölte (*Comparative Literature* I, Chapel Hill, 1959., 155.).

Noha a tudományok osztályozása szükségszerűen esetleges, úgy tűnik, jogosnak azok a vádak, amelyekkel Van Tieghem elméletét illették az összehasonlító irodalomtudomány és az általános irodalom éles elhatárolása miatt. Bizonyos gyakorlati szempontok azonban némileg mégis igazolják Van Tieghem eljárását: indokoltnak látszik például Byron és Heine ténybeli és egyéb összefüggésekre alapozott rendszeres összevetésének a megkülönböztetése a byronizmusnak mint az európai irodalom egy adott korában jelentkező jellemvonásnak a rendszeres tanulmányozásától (esetleg Heine byronizmusának a tanulmányozásától). A két fogalom elkülönítése, a két — egymással ugyan rokon — vizsgálati mód disztingválása az ilyen és hasonló esetekben szükségesnek s fölöttébb hasznosnak mutatkozik.

Az elméleti megalapozottságú újabb kori irodalomtörténetek, az általuk tanulmányozott, gondosan definiált nagyobb irodalmi egységek, valamint a terminus múltbeli használatának a sajátosságai is az e kifejezés által jelölt fogalom használhatóságáról tanúskodnak. Illusztrációként itt említjük meg E. R. Curtius nézetét a *Wissenschaft von der europäischen Literatur*ról: szerinte az európai irodalom (az antik irodalomtól a középkori latin nyelvű irodalomon keresztül a modern irodalomig) folytonosságában vizsgálható, s az európai irodalom nemzeti irodalmakra való széttagolását hangoztató újabb kori nézetekkel szemben nem alaptalan az az állítás,

mely szerint az európai irodalom alapjában véve egy egységes konvenció- és szimbólumrendszeren (pontosabban egy egységes poétikán) alapul. Európa (illetve Curtiusnál Nyugat-Európa) azonban nem feltétlenül az egyetlen elméleti kiindulási alap. Hadd emlékeztessünk például a narratív szóbeli költészet „variánsokban élő általános típusainak” a feltárását szorgalmazó törekvésekre (C. M. Bowra: *Heroic Poetry*, London, 1952., V.), vagy például a szovjet V. M. Zsirmunszkinak az általános irodalomtörténettel kapcsolatos elképzeléseire. Ez utóbbi szerint a világirodalom (*mirovaja lityeratura*) „a vizsgálódások szempontjából természetesen egészet képez”: bizonyos általános érvényű irodalomtörténeti törvényszerűségek alapján az összirodalmi folyamatok koherens egészet alkotnak, s ilyen szempontból a tipológiai analógiák tanulmányozása legalább olyan mértékben indokolt, mint az egyes irodalmak közötti kölcsönhatások vizsgálata (l. Zsirmunszki egy rövidebb értekezését az *Acta Litteraria* V. kötetében: *Conférence de littérature comparée*, Budapest, 1962.). Úgy tűnik, az ilyen vizsgálati mód elsődleges célja nem a különféle irodalmak enciklopédikus tanulmányozása, hanem egy elméleti megalapozottságú szintetikus rendszer kidolgozása. Ez utóbbit pontosabban fedi az általános irodalom orosz nyelvű terminusa, az *obszja lityeratura* (vö. B. G. Reizov tanulmányát a *Voproszi mjetodologii lityeraturovegyenija* c. folyóiratban, Moszkva—Leningrád, 1966., 176—177. I.).

Az általános irodalom régebbi jelentésének a visszaállítása, valamint újabb elemekkel való felruházása alapján úgy tűnik, hogy e fogalom napjainkban bizonyos mértékben kitért, s hogy a jövőben még inkább szélesedni fog. E jelenség további alakulása s egyáltalán a terminus jövőbeli alkalmazása attól függ, meg tudja-e állni a helyét a jelentés-differenciálódás — újnak nem mondható — általános folyamatában. A fentiekből az derül ki, hogy a terminus akkor is megállja a helyét, ha az irodalom-elméletet, vagyis az irodalom bármilyen elméleti jellegű tanulmányozását jelöljük vele, s akkor is, ha az általános irodalomtörténetre vonatkozik, vagyis mindarra, ami a világirodalom vagy az egyetemes irodalom tanulmányozásával kapcsolatos.

Az általános irodalom kifejezés ilyen szabad értelmezésével egyre gyakrabban találkozunk olyan szövegkörnyezetben is, ahol várakozásunk szerint szigorú terminológiai szóhasználattal kellene élni. Meg kell azonban jegyezni, hogy általában azok használják ilyen formában, akik az általános irodalommal kapcsolatban másokat idéznek, de maguk nem ismerik el az általános irodalom létezését (vö. J. M. Carré „*littérature générale ou universelle*”-jét a *Yearbook of Comparative Literature* 1952. évi első kötetének 42., 47. és 57. oldalával).

JUNGER Ferenc fordítása